

“MAÇA KIZI” NDAN “GİZLİ GÜNCE/GÜNLÜK”E A. S. PUŞKİN

ÇEVİRİLERİNİN TÜRKİYE “SERÜVENİ”*

Yard. Doç. Dr. İlyas ÜSTÜNYER**

GİRİŞ

Altı asırlık Osmanlı tarihinin ikinci devresinde yürütülen çeviri çalışmaları yaşamsal öncelikleri farklı olan devletin ilk devredeki çeviri çalışmalarıyla kıyaslandığında ikinci devre lehine doğal olarak büyük bir üstünlük dikkati çeker.

Lale Devri’ndeki çeviri çalışmalarının yüzü hem Doğu’ya hem de Batı’ya; bünyesinde Tanzimat gibi edebiyat adına köklü değişim istencini de barındıran 19. yüzyılın, özellikle de yüzyılın son çeyreğinden Osmanlı Devleti’nin son Telif ve Tercüme Dairesi’nin kaldırılmasına kadarki dönemdeki çeviri çalışmaları, sentezci bir yaklaşımla Batı’ya yönelik olmuştur.¹ Bu süreçte Batı kavramının, çeviri alanındaki karşılığı daha ziyade, teknik ağırlıklı eserlerini dilimize çevirdiğimiz Fransa olmuştur.

Rusya, Batı kökenli edebiyat eserlerini bizden yüzyıllar önce çeviri yoluyla kendi edebiyatına kazandırmış,² A. S. Puşkin’e (1799-1837) kadar taklit edebiyatla yetinirken Puşkin’le kendine ait yaratıcı ve orijinal edebiyat dünyası meydana getirmiş³ ve 19. yüzyılın sonu itibarıyla Avrupa edebiyatının ustalık düzeyini temsil eder olmuştur. Çeviriler yoluyla oluşturduğumuz Tanzimat edebiyatına ve onu önceleyen dönemlerde de olduğu gibi, tarihî ve konjonktürel kaygılardan dolayı Rus edebiyatından,⁴ hiç çeviri yapılmamıştır. En dikkati çeken çalışmalarda bile, Büyük Petro ile başlayan ve II. Katerina ile 18. asırda kemal devresini idrak eden Rus uyanışının baş mimarı II. Yekaterina’ya atfen ‘*Tarih-i Katerina*’dan ve Petro’nun teknik plandaki başarılarından yapılan hülasa tasvirlerin ötesine geçilmemiştir.⁵

Bu çalışmada, dünya edebiyat kuramcılarının ve eleştirmenlerinin üzerinde hemfikir olduğu, Rus edebiyat tarihinde 19. yüzyıl Rus edebiyatının ‘Altın Çağ’ı temsil ettiği gerçeğinin ve bu gerçeği kuşatan dönemin/sonrasının Rus şair, yazar, edebiyat

¹* Bu çalışma, 24-25 Haziran 2005 tarihleri arasında Marmara Üniversitesi’de organize edilen ‘*Uluslararası V. Dil, Yazın, Değişbilim Sempozyumu*’nda sunulmuş ve bildiriler kitabında tam metin olarak yayınlanmıştır.

** *Uluslararası Karadeniz Üniversitesi, Beşerî Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Üyesi, Tiflis/GÜRCİSTAN ilyas.ustunyer@ibsu.edu.ge / ilyasustunyer@hotmail.com*

Kayaoğlu, Taceddin, *Türkiye’de Tercüme Müesseseleri*, Kitabevi, İst.-1998, sy. 311-316.

² Behramoğlu, Ataol, *Rus Edebiyatında Puşkin Gerçekçiliği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İst. - 2001, sy. 67,69,70,76,79.

³ Ülken, H. Ziya, *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, Ülken Yay., İst.-1997, sy. 304-307; Haşim, Ahmet, *Bütün Eserleri, Bize Göre İkdâm’daki Diğer Yazıları* (Hazırlayanlar: İnci Enginün - Zeynep Kerman), Dergah Yay., İst.-1991., sy. 136.

⁴ Zelinski, K., *Sovyet Edebiyatı* (Çvr.: Funda Savaş), Konuk Yay., İst.- 1978, sy. 28 ; Pospelov, G. N., *Edebiyat Bilimi* (Çvr.: Yılmaz Onay), Evrensel Kültür Kitaplığı, İst.- 1995, sy. 485; Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yay., İst.- 1999, sy. 257.

⁵ Tanpınar, A. H., *19. Asır Türk Edebiyat Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İst. -2003, sy. 47-145.

kuramcısı ve eleştirmenlerinin üzerinde derin etkisi olan,⁶ ayrıca 19. yüzyılın son çeyreği itibarıyla hemen hemen tüm eserleri, Portekizce dışında, bütün Avrupa dillerine, bu arada, Türkçe'ye de çevrilen⁷ Puşkin eserlerinin Türkiye “serüvenleri” kronolojik ve sosyolojik bağlamlarda ele alınacaktır.

I. TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E PUŞKİN ÇEVİRİLERİ

19. yüzyıl, Osmanlı-Rusya ilişkilerinde en çok kırılmanın olduğu ve ilişkilerin düzen tutmadığı bir yüzyıl olarak bilinmektedir. Çarlığın, Osmanlı üzerinden emperyalist hayallerini realize etme gayretleri, Osmanlı adına kimi zaman Batılı devletlerin himayesini arama;⁸ kimi zaman da, M. A. Kavalalı olayında olduğu gibi şaşılacak şekilde Rusya'nın yardımına baş vurma şeklinde tezahür etmiş; haliyle, bu ilişki şeklinin çeviri özelinde kültürel düzleme yansımaları da olumsuz olmuştur.

Yapılan çevirilerin azlığı manasında bu olumsuzluğun nedenleri arasına, Osmanlı toplumunun okur-yazar oranının çok düşük olduğu, basılan eser sayılarının bir kaç bini geçmediği...vd.⁹ birincil olmayan alt başlıkları da eklemek mümkündür.

Ahmet Mithat, bu ‘olmazlığın’ ve veresiye yaşamanın¹⁰ bitip bazı şeyleri sorgulamak bağlamında *Hasan Mellah*'in önsözünde 1870'lerin ilk yıllarını kastederek; “üç seneden beri edebiyat ve fikir üzerinde kafa yormaya başlamış bir milletiz” demektedir .

19. yy. Osmanlı yaşamında II. Abdulhamid dönemi, Batı'nın ilim ve tekniğine sahip olmak uğraşlarının hız aldığı; gazete, bilhassa dergi ve diğer neşriyat sayısında artış olduğu, sosyal ve pozitif ilimlerin her dalında Avrupa'dan dönem Türkçesine bilgi ve haber nakilleri yapılmaya başlandığı bir dönemdir. Aydınlarımızın önceleri Fransızcasından okudukları Rus yazarlarından A. Gribyedov'un (1795-1829) *Akıllı Olmanın Belası* (*Gore ot uma*) adlı piyesi ilk defa 1883'te Dağıstan'lı Mehmet Murat tarafından Türkçe'ye çevrilmiş ve böylece Rusça orijinalinden dilimize ilk çevrilen edebiyat eseri bu olmuştur.¹¹

Bu ilk çeviriyi, Edebiyat-ı Cedide topluluğunun kurulduğu 1896'a kadar geçen on üç yıllık süreçte realist ve natüralist yazarlara öncelik verildiğinden, Rus realist yazarlarından A. S. Puşkin'in yanı sıra, M. Y. Lermontov (1814-1841) ve L. N. Tolstoy (1828-1910)'un da bazı eserleri izlemiştir.¹²

⁶ Kirpotin, V. J, *U İctokov Romana Tragedii. Doctoyevski-Puşkin-Gogol (Dostoyevski i Ruskii Pisateli: Traditsii-Novatorctvo-Macterctvo, Sbornik Ctatei*, Sovetskii Pisateli, Mockva-1971, sy. 48-49.

⁷ Behramoğlu, *a.g.e.*, sy. 21; Zelinski, *a.g.e.*, sy. 28.

⁸ Niyazi, Mehmet, *Medeniyetimizin Analizi ve Geleceğimiz*, Ötüken Yy., İst.- 2000, sy. 80

⁹ Ortaylı, *a.g.e.*, sy. 248.

¹⁰ Tanpınar, A.H., *Edebiyat Üzerine Makaleler* (Yay. Haz.: Zeynep Karman), Dergah Yay., İst.- 2000, sy. 77-79.

¹¹ Vasiliyev, Dmitri; Averyanov, Yuri, *Yevgeniy Onegin Türkiye'de*, Diyalog Avrasya Dergisi -2005, sayı: 16.

¹² Redaksionnaya Kollega, *Puşkin i Mir Vostoka*, Nauka, Moskva -1999, sy. 391.

Rus-Türk edebiyatını yakınlaştırma işini “kutsal” saydığından bu işe kendisini adayan, Kazan Şarkiyat Fakültesi’nde Türkçe ve Arapça öğrenen¹³ Rus Türkolog Olga Lebedeva,¹⁴ Rus yazarlarından Türkçe’ye yaptığı çevirilerin Osmanlı coğrafyasında basımına onay almak amacıyla 1881’de İstanbul’a gelmiştir.¹⁵

Zamanın Osmanlı yönetimi, Lebedeva’nın Rus casusu olabileceğinden şüphelenerek¹⁶ hazırlamış olduğu Puşkin çevirilerinin basımını kabul etmez. Böylece, çalışmanın ağırlık merkezini oluşturan Puşkin çevirilerinin Türkiye serüvenindeki ilk yayımlanma girişimi sonuçsuz kalır.¹⁷

Lebedeva, sekiz yıl sonra Stockholm’da yapılan müsteşrikler toplantısında, dönemin romancı, gazeteci ve yayıncılarından Ahmet Midhat’la tanışmıştır. Bu tanışmada Lebedeva, Puşkin’den yapmış olduğu *Maça Kızı*, *Tipi*; Lermontov’dan *Şeytanlar*; ve Tolstoy’dan dört çeviriyi yayınlayacağına dair A. Midhat ile sözlü anlaşmaya varmıştır. Ayrıca, Lebedeva’nın Rusça’dan Türkçe’ye çevirdiği Tolstoy’un *İlyas* ve Puşkin’in *Tipi*’sindeki Türkçe’nin seviyesini yükseltmek için A. Mithat yardımını esirgememiş ve bu eserlere önsöz yazmıştır. Buna ilaveten Lebedeva’nın kendisinin kaleme aldığı *Şair Puşkin* de bu dönemde yayımlanmıştır.¹⁸

Şair Puşkin adlı biyografik çalışma, ilk defa *Yevgeni Onegin*, *Boris Godunov*, ve uzun bir müddet daha Türkçe’ye çevrilmeyecek olan diğer Puşkin eserlerinin içeriğiyle beraber, Puşkin eserlerinin temelinde yatan opera ve romanslarla Türk okuyucusunu tanıştırmıştır.

Ahmet Midhat’ın, dönemin 40 bin tirajlı “Tecüman-ı Hakikat” gazetesinde tefrika ettiği bu çeviriler sayesinde Türk okuyucusu Rus edebiyat eserlerinden bazılarıyla tanışmıştır. Adı geçen eserler Türk okuyucusunda beklenenin üzerinde ilgi uyandırmıştır. Buna ilaveten Lebedeva’nın 1896’da İstanbul’da, *Rus Edebiyatı* adlı küçük bir kitapçıkta adlarını yayınlamış olduğu eserler, kısa zamanda satılmış; bu kitapçık sayesinde Türk okuyucusu 19. yüzyıl sonu Rus edebiyatı tarihi hakkında sistematik bilgiye birinci elden ulaşmıştır. Bütün eksikliklerine rağmen bu çalışma o dönem için Rus edebiyatı söz konusu olduğunda başvurulacak kaynak olarak hizmet etmiştir. Puşkin’in biyografisinin yer aldığı, A. Midhat’ın önsözünü kaleme aldığı bu kitapçığın üçüncü Türkçe baskısında Puşkin için şunları yazmaktadır; “Kendi milletine dil ve fikir alanında büyük hizmetler veren öyle bir şairdir ki, bu tür büyük şahsiyetlerin hakiki değeri ancak onların irtihalinden sonra idrak edilir. Onların milletçe tasdik edilmiş edebî değerleri, kendi sınırlarını aşıp milletler üstü karakter kazanır. Günümüz itibarıyla Puşkin sadece bir Rus yazarı olmasının ötesinde dünya kültürünün sine açtığı büyük bir şahsiyet olarak kabul edilmektedir.”¹⁹

¹³ Lebedeva’nın ileri Osmanlıca’yı A. Mithat’ın idaresi altında öğrendiği rivayeti de mevcuttur.

¹⁴ Vasiliyev, Dmitri, Averyanov, Yuri, *a.g.e.*, sayı: 16.

¹⁵ Şifman, A.İ., *Lev Tolstoy i Vastok*, Moskova -1971, sy. 366.

¹⁶ Ortaylı, *a.g.e.*, sy. 235.

¹⁷ Lebedeva’yı çevirilerdeki üstün başarısından dolayı II. Abdulhamid’in ‘Şefakat’ ödülüyle ödüllendirdiğini belirten görüşler için, bkz. Vasiliyev, Dmitri, Averyanov, *a.g.e.*, sayı: 16.

¹⁸ *A.g.e.*, sayı: 16.

¹⁹ Mihaylov, M. S., *Proizvedenie A.S Puşkina Na Turetskom Yazıke*, Trudı Moskovskovo İnstituta, Vastokovedeniye, Moskva-1951, Vıpusk-6, sy. 158.

Türkçe'ye çevrilen eserlerden *Tipi*'yi ve Lebedeva'nın kendisinin kaleme aldığı biyografik çalışmayı, orijinal yakınlık tarama işini üzerine alan N.S. Mihaylov'a göre, "... bu çeviriler, bir çok eksikliği, özellikle de şairin kesin olmayan biyografik verilerini ve bunların sübjektif değerlendirmelerini, çevirilerdeki bilinçli veya bilinçsiz atlamaları, keyfi redaktör eklemelerini, söz ahenginin bulunmayışını, stil karışıklıklarını, Puşkin'in çok kullandığı kısa ve açık cümleler yerine kullanılan uzun ve karmaşık cümleleri içermesine rağmen bu eksiklikler dünya çapında meşhur bir şairi, Türk okuyucusuyla buluşturma işini başarmış Lebedeva ve A. Midhat ikilisinin ortak çalışmalarına gölge düşürecek boyutlarda görülmemelidir."²⁰

Lebedeva, 1890'larda yapılan çevirilerin gördüğü rağbetten aldığı cesaretle, Puşkin'in bir kaç lirik şiirleriyle beraber şairin *Yüzbaşının Kızı*, *Bahçesaray Çeşmesi* gibi eser ve şiirlerini çevirerek yayıma hazırlamıştır. Osmanlı yönetimi bu çalışmaların İstanbul'da yayımlanmasına izin vermeyince Lebedeva çevirilerini Kazan'da yayınlamıştır. Onun bu kararında 19. yy'ın sonlarına doğru İstanbul'la mevcut kültürel bağın oldukça canlı olması, Osmanlı Türkçesi ve Tatarca'nın Arap harflerini kullanması, bu çevirileri Rusya'da da basılsa Osmanlı aydınının bu eserlerle tanışma imkanı bulacağı yönündeki düşünceleri etkili olmuştur.

Lebedeva'nın şair-yazar Puşkin'den yaptığı çevirilerin Osmanlı coğrafyasında yayımlanmasına izin verilmeyişi, Rus şair ve yazarlarından yapılacak çevirilerin, orijinal dil Rusça yerine, uzun zaman alacak olan Almanca, Fransızca gibi ikinci Batı dilleri üzerinden yapılacağı bir dönemin de başlamasına sebep olmuştur.²¹

İkinci dil üzerinden Rus şair-yazarlarının çevirileriyle Osmanlı okurunu tanıştırma işinin temelini,²² askeri okulda Almanca öğreten babası Osman Paşa sayesinde sahip olduğu ileri derecede Almanca'sıyla, Puşkin'in, Lermontov'un, Krilov'un, Jukovski'nin bir dizi şiirlerini Almanca'dan Türkçe'ye çeviren ve bunları "Efsus"ta tefrika eden, Servet-i Fünun şairlerinden Nigar Hanım atmıştır. Rus şair ve yazarlarından yapılan bu çeviriler 1892'de St. Petersburg edebiyat çevrelerinde de yankı bulmuştur.²³

1908 Jön Türk ihtilali öncesinde Rus yazar ve şairlerinden yapılan çevirilere uygulanan kısmi sansür, 1910'dan sonra yerini biraz daha rahat bir ortama bırakmış, hasıl olan düşünce serbestisiyle beraber²⁴ Rus tarafının ısrarları neticesinde Tostoy'dan ve Gorki'den çeviriler yapılmıştır. Ayrıca bu dönemde Raif Necdet'in değişik Rus yazarlarından, Yakup Kadri'nin Dostoyevski'den çeviri denemeleri olmuştur.²⁵ Fakat bu dönemde Puşkin eserlerinden yapılan çevirilere rastlanmaz. Müsteşrik V. A.

²⁰ *A.g.e.*, sy. 160.

²¹ Bu süreç Sovyet cumhuriyetlerinden yapılan çeviriler için de geçerliliğini 20. yy'ın üçüncü çeyreğine kadar devam ettirmiştir. Örneğin, Gürcü yazar Nodar Dumbadze'nin *Güneşi Görüyorum* adlı romanı Türkçeye Gürcüce-Rusça-Almanca üzerinden çevrilmiştir.

²² Draganov, P. D., *Puşkin v Perevodah*, İstoričeskii Vestnik, SPB, 1899, sayı: 76.

²³ Gazeta, '*Zvezda*', St. Petersburg-1892, sayı: 5.

²⁴ Göle, Nilüfer, *Modern Mahrem-Medeniyet ve Örtünme*, Metis Yay. İst.-1992, sy. 24. Nilüfer GÖLE, 1908-1919 arası II. Meşrutiyet dönemini imparatorluğun çözülme dönemi olmasına rağmen bir düşünce "bolluğunun" yaşandığı zaman dilimi olarak tanımlar ve bu döneme, Taşkıran'ın 'Büyük Umutlar'; Ziya Gökalp'ın 'Yeni Hayat' dediklerini belirtir.

²⁵ Ülken, *a.g.e.*, sy.341.

Gordlevski, özellikle, *Yeni Osmanlı Edebiyatı Denemeleri*'nde bu yıllarda Türkçe'ye çevrilen eserlerin kalitesine ve onların yeni eğilimlerde oynayacağı role özel olarak dikkat çekmiştir.²⁶

1914'te başlayan I. Dünya Savaşı'nda, Osmanlı'nın ve Çarlık Rusyası'nın farklı siyasal oluşumlarda yer almaları kültürel etkileşim üzerinde olumsuz tesirini göstermesine rağmen 1918'de "*Yeni Mecmua*"da Dostoyevski'nin *Beyaz Geceler*, "Dergah"ta Gorki'nin *Arkadaşım* adlı hikayesinin çeviriler yayınlanmıştır. Yine bu dönemde Puşkin'den herhangi bir çeviriye rastlanmazken Tanpınar bu dönemi edebiyatımızda Rus hikayesi tesirinin etkilerinin görülmeye başladığı dönem olarak yorumlar.²⁷

II. CUMHURİYET'TEN SOĞUK SAVAŞ ÖNCESİNE

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin 190'li yıllarıyla 30'lu yıllarının bazı edebiyat eserlerinde, rejimin yeni olması münasebetiyle, değişik cephelerde verilen bağımsızlık savaşını, ve yapılan reformları kültürel bazda destekleyecek yerli konuların kaleme alınmasına ağırlık verilmiş, kısacası, edebiyat sahasında çevirilerden daha ziyade bir 'kendini yazma', milli bilinç oluşturma dönemine girilmiştir.

1920-30'lu yıllarda gözlenen iki taraf arasındaki iyi komşuluk ilişkilerine kısmî de olsa karşılıklı yapılan çevirilerin katkısı olmuştur.²⁸ Bu dönemde, bazı Türk şair ve yazarların ideolojik beklenti içinde Sovyetler rejimine sempati duydukları bilinmektedir. Nazım'ın 1928'de Türkiye'ye dönerek gazetelerde çalışmaya başlamasına ek olarak sinema filmi dubajlarıyla uğraşması, buna ilaveten M. M. Zaşenko'nun hikayelerini Fransızca'dan Türkçe'ye çevirmesi,²⁹ Rus yazar ve şairlerinden bazılarının eserlerinin Türkçe'ye kazandırma türünden bir sıra gayretlerle beraber, 1928'de Puşkin'in *Yüzbaşı'nın Kızı* adlı eseri Ahmet Cevat tarafından *Kapitan Kızı* başlığıyla Türkçe'ye çevrilen eserler Cumhuriyet döneminin bu alandaki ilk önemli adımlarıdır.

1933'te Samizade Süreyya tarafından çevrilen ve Cumhuriyet döneminde yapılmış ilk Puşkin çevirileri olma özelliğini taşıyan³⁰ *Yüzbaşı'nın Kızı*, *Tipi*, *Atış*, *Küçük Köylü Hanımefendi* gibi çevirilerle, Puşkin çevirilerine rastlayamadığımız otuz beş yıllık 'fetret dönemi' sonlanmıştır. Aradan geçen üç yıl sonra şair-yazar Puşkin'in

²⁶ Gordlevski, V.A., *İzbrannii Soçinenie*, Mosk.-1961, cilt I, sy. 518.

²⁷ Tanpınar, *a.g.e.*, sy. 125.

²⁸ Ahmet Haşim 1928'de İkdâm Gazetesi'nde kaleme aldığı makalesinde şöyle yazar; "Rus ediplerinden Pilnyak'ın nezareti altında yeni Türk edebiyatının şaheserlerini Rusça'ya nakletmekle meşgul bir heyetin teşekkül etmiş olduğunu geçenlerde öğrenmiştik". Bkz. (Haşim, Ahmet, *Bütün Eserleri, Bize Göre İkdâmdeki Diğer Yazıları*, İnci Engünün, Zeynep Keman, Dergah Yy., İst.- 1991, sy. 36.

²⁹ Prahonov, A. M., *Nazım Hikmet, Bolşoy Ensiklopediçeskii Slovar*, Mosk. -1997, sy. 84.

³⁰ Behramoğlu, Ataol, *Rus Edebiyatında Puşkin Gerçekliği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İst.- 2001, sy. 24.

ölümünün yüzüncü yılı münasebetiyle, Puşkin'in *Boris Godunov*, *Çingene*, *Maça Kızı*, *Mısır Geceleri*, *Cinler*, *Tabutçu*, *Küçük Köylü Hanımefendi* gibi kısa öykü ve şiirleri yeniden çevrilerek Türk okuyucusuna tanıtılır. Aynı zamanda "Akşam", "Son Posta" ve bazı diğer gazetelerde Puşkin'e ithaf edilen değişik çalışmaları da bu dönemde görmek mümkündür.

Türkçe'ye değişik dil teorileriyle zenginlik katmak arayışında olduğumuz 30'lu yılların bazı Türk eleştirmenleri eserlerinde, Puşkin'in kendi millî edebiyat dilinin oluşumuna özel bir önem verdiğini dile getirmekte ve onun Rusça'ya yaptığı katkılara vurgu yapmaktaydılar. Bu bağlamda Hasan Ali Ediz; "Başlangıç itibariyle Puşkin, Karamzin, Jukovski, Batuşkov gibi dil reformcularıyla aynı saflarda yer almış olsa da, sonraları onları çok gerilerde bırakmıştır... O, meşhur 'Yüksek Stil'i yıkmış yeni bir edebiyat dili ortaya koymuştur..., milletin duygu ve düşüncelerinin ifade vasıtası olacak gerekli sanatsal altyapıyı hazırlamıştır... Puşkin klasik Rus nesrinin temellerini atmıştır... Lermontov ve Gogol ise onun açtığı çığırdan yürümektedir."³¹ diyerek Puşkin'in dil anlayışının, teori arayışı içindeki dilimize yapabileceği muhtemel katkıya dikkati çekmiştir.

Samizade Süreyya'nın da altını çizdiği üzere, Türk yazar ve şairler, Puşkin'in Türkiye'de iyi bilinmediğinden, onu gerektiği gibi tanıtanın olmadığından,³² Puşkin eserlerini Rusça'dan direk çevirecek çevirmen yoksunluğundan Puşkin "okumalarını" Batılı araştırmacıların Puşkin üzerine yaptıkları çalışmalar üzerinden yapmışlardır. İttihatçı Kazım Nabi Duru, 1937'de neşrettiği *Puşkin'in Hayatı ve Mahiyeti* adlı çalışmanın önsözünde; "Puşkin'in, Rus edebiyat dilinin kurucusu olduğu ve onun ilk Rus realist roman ve dram yazarı olarak kabul edildiğinden, özellikle de onun dünya edebiyatında hızlı yayılan ününün Rus millî kültürünün önünü açtığına..." vurgu yapmış, Veresayev'in Fransızca *Puşkin'in Hayatı*, Şklovski'nin *Kaynayan Hayat*, Krapotkin'in *Puşkin'den Hayata Nazarlar* ve Gorki'nin Puşkin'e dair mülâhazalarından, Lunaçarski'nin tezlerinden aldığı makaleleri eserine alarak, Puşkin'i hala ikinci dil üzerinden tanımaya çalıştığımızın delillerini açıkça ortaya koymuş ve Tanpınar'ın 1939'da, bütün dünya edebiyat mazisinden dilimizin haberi yoktur,³³ yakınmasının haklılığını ortaya koymuştur.

II. Dünya Savaşı öncesi, ateşli yenilik taraftarlarından Sadri Ertem'in, çıkardığı "Kurun"un edebiyat ekinde 'Yoldaş Puşkin' adı altında seri makaleler neşrettiği görülür. Sadri Ertem'in, Puşkin'de ne bulduğu sorusunu, V.A. Gordlevski, Sadri Ertem Puşkin'de, yurttaşlık, düşünce özgürlüğü, Çar'a ve zalim aristokrasiye ve bunların doğal işbirlikçilerine karşı mücadele eden hümanist bir kahramanın timsalini bulmuştur, diyerek cevaplar.³⁴

III. SOĞUK SAVAŞ SONRASI SÜREÇ

³¹ Prahonov, *a.g.e.*, sy.165.

³² Puşkin, A.S., *Yüzbaşının Kızı*, Önsöz (Çevr.: Samizade Süreyya), Akba Yay., Ankara-1933.

³³ Tanpınar, 2000, *a.g.e.*, sy. 77-79.

³⁴ Gordlevski, *a.g.e.*, sy. 519.

Tanzimat'tan beri dışarıdaki edebiyat hareketlerini daima takip eden bir aydın kitlesi olmuş, bu takip, II. Dünya Savaşı yıllarında Maarif Vekaleti'nce seri halinde Latin, Yunan, İtalyan, Fransız, İngiliz, Alman, Amerikan, Rus vb. dillerden yüzlerce klasiğin ve modern yazarların eserlerinden bazılarının Türkçe'ye kazandırılması hareketiyle bir kültürel etkileşim 'önceliği' tezahür etmiş,³⁵ bu önem sıralamasında ise (öncelik sırasına göre; Fransız, Alman, Amerikan...) Rus klasikleri dikkate değer bir yer almamışlardır. Özellikle de savaş sonrası dönemde, Hümanizm ruhu ile hareket edildiğinden yapılan çeviri faaliyetlerin tamamına yakını kıta Avrupası ve Amerikan edebiyat eserlerinden oluşması dikkat çekicidir.³⁶ Türk kültür yaşamının eserlerde aradığı Hümanizm (insan sıcaklığı), mizah (Puşkin'e özgü o ince alaycılık!), halk insanına sevgi, buram buram bir yaşama sevinci...vb.³⁷ Puşkin'e ait başat değerler olmasına rağmen Puşkin eserleri batılı çağdaşları kadar ilgi görmemiştir.

II. Dünya Savaşı, bir çok ülkenin siyasi kaderi üzerinde zorunlu değişiklikler yaparken, Fulton'un 1946'da yaptığı ve neticesinde ABD kamuoyunun seferber edilmesini- Soğuk Savaşı- doğuran o ustalıkla konuşması, dünya ülkelerinin modern edebiyat ve kültür hayatında da gizli bir Atlantik İttifakı ile Sovyet Bloku'nu doğurmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'de, okunan yabancı yazar ve şairlerin çoğunun değiştiği, bir evvelki neslin çok okuduğu Valery, Proust gibi şair ve yazarlara karşın bu dönemde Apollinaire, Blaise ile; Amerikalılardan Edgar Allon, Poe Whitman vb. okunmaya başlandığı ve bunlardan çeviriler yapıldığı dikkatlerden kaçmazken,³⁸ devlet eliyle girilen dünya klasiklerini Türkçe'ye kazandırma işinin yetkili organı Tercüme Encümeni'nin, 3-4 Mayıs 1939'da almış olduğu kararla çevirisi teklif edilen eserler şu şekilde belirlenmiştir. Rus şair ve yazarlardan Gribayedov, Gogol, Lermontov, Gançarov, Turgenev, Dostoyevski, Ostrovski, Tolstoy, Çehov, M. Gorki; edebiyat eleştirmenlerinden Belinski, Çernişevski, Dobrolubov'un bulunduğu çevirilecekler listesine Puşkin'in *Seçme Hikayeler*, *Boris Godunov*, *Yevgeniy Onegin* adlı eserleri de girmiştir.³⁹

1940'ta Dr. Adnan Adıvar başkanlığında dördüncü toplantısını yapan Tercüme Heyeti çevirileri yapılacak eserlerin üç ayrı listesini hazırlamıştır. Hazırlanan üç listenin birincisinde hiç bir Rus yazar ve şairi bulunmazken ikinci listede sadece L. N. Tolstoy'un *Harp ve Sulh*'u; üçüncü listede ise Lermontov'un *Zamanımızın Bir Kahramanı* adlı eserleri yer almış; fakat Puşkin'in hiç bir eseri kendisine yer bulamamıştır.⁴⁰

Tanpınar 1940'ta Tasfir-i Efkar'da kaleme aldığı bir yazısında, A. Gaffar Güney'in kendi çevirilerini *Seçme Rus Hikayeleri* adı altında kitaplaştırdığına değindikten sonra; "...geçen bir iki sene içinde bize Puşkin'i az çok tanıtan Hasan Ali

³⁵ Tanpınar, 2000, *a.g.e.*, sy. 119; Kayaoğlu, *a.g.e.*, sy. 316.

³⁶ Enginün, İnci, *Mukayeseli Edebiyat*, Dergah yy., İst. 1992 sy. 11.

³⁷ Behramoğlu, *Varlık Dergisi/Kitap Eki*, Haziran- 2002.

³⁸ Tanpınar, 2000, *a.g.e.*, sy. 119-120.

³⁹ Kayaoğlu, *a.g.e.*, sy. 288

⁴⁰ Kayaoğlu, *a.g.e.*, sy. 303.

Ediz ile Gaffar'ın tercümeleleri bu itibarla şayan-ı dikkattir"⁴¹ diyerek, dolaylı da olsa Puşkin çevirilerinin azlığına vurgu yapmıştır.

1940'ların sonlarına doğru Puşkin'in *Kırcalı, Yüzbaşının Kızı* (Çvr.: Erol Güney, Sabahattin Ali), *Maça Kızı, Biyelkin Öyküleri, Dubrovski, Mısır Geceleri* (Çvr.: Hasan Ali Ediz), *Boris Godunov, Küçük Trajediler* başta olmak üzere M.E.B. klasikleri arasında yazarın anlatı türü ürünlerinin bir çoğu Türkçeye çevrilmiştir. Bu çevirileri başta Rus dili ve edebiyatı uzmanları Hasan Ali Ediz, Erol Güney, Servet Lünel, Nihal Yalaza Taluy'la beraber değişik çevirmenler yapmışlardır.⁴²

1940-1966 arası dönemde Türkçe'ye çevirisi yapılan ve cilt sayıları 1247 olan 1120 dünya klasiğinden sadece 88'i Rus yazar-şairlerine ait olup, bu sayıya 3'ü Rus klasikleri için yardımcı eserlerle, 3 bilimsel içerikli eserler de dahildir.⁴³

1960'lı yıllar Rus şair ve yazarların ideolojik içerikli çevirilerinin daha yoğun yapıldığı yıllar olmuştur. Bazı çevrelerde Soğuk Savaş sonrası geliş(tiril)en sol düşünce ve devrimci zihniyetin tesiriyle, Sovyetlere, Sovyet tarihine, kültürüne, edebiyatına ilgi büyümüş buna paralel olarak da Puşkin eserlerinin çevirilerinde gözle görülür bir artış olmuştur. Bunda 1960'ların başında Sovyetlerle yapılan Kültür Anlaşması'nın rolü olmuştur.⁴⁴

Bu dönemde Puşkin'in *Yüzbaşının Kızı* adlı yapıtı, Nihal Yalaza Taluy (1960) ile Zeynel Akkoç (1969) tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

Daha sonraları Puşkin çevirmeni olarak anılacak olan ve Puşkin'in anlatı türü eserlerini ve şiirlerinin hemen hemen tamamını Türkçe'ye kazandıracak olan Ataol Behramoğlu'nun çeviri dönemi başlayacaktır. Behramoğlu kendisinin Puşkin hayranlığının babasının kitaplığında ele geçirdiği H. A. Ediz çevirisi olan *Dubrovski* ile başlayıp,⁴⁵ Puşkin üzerine çalışma gayretlerinin 1960'lara kadar gittiğinin altını çizmektedir.⁴⁶

Bu bağlamda, 1960-80 sürecinde önceden çevirisi yapılan eserlerin yanı sıra, 19.yüzyıl Rus yazarlarıyla beraber, öncelikli olarak Gorki, Şalohov, L. Leonov, A. Tolstoy, Ostrovski, Furmanov, Serefimoviç, Babel, Gladkov, Bulgakov, Polevoy, Erenburg, Simanov'un bazı çevirileri yeniden yayınlanır. Ayrıca, modern Sovyet şair ve yazarlarından Ahmatova, Evtuşenko, Resul Gamzatov, Dumbadze ve diğerlerinin eserleri, Sovyetlerdeki okuyucularıyla tanışmasından çok kısa bir süre sonra Türk okuyucusuyla da çeviri yoluyla tanıştırılır. Adı geçen yazarların anlatı türü eserlerinin yanısıra Mayakovski, Yevgeniy Esenin, Voznesenki'nin şiirleri de o dönem itibarıyla Türkçe'ye çevrilirken, özellikle de 1960'ların sonlarına doğru, Puşkin çevirilerinde, 'ikinci fetret'e yakın bir duraklama döneme yaşanmıştır.

Bu duraklama, Ataol Behramoğlu'nun, 1972'de çevirdiği ve *Erzurum Yolculuğu* altında yayınladığı *Kırcalı, Maça Kızı, Büyük Petro'nun Arabı, Goryuhi Köyünün Öyküsü* gibi öyküleri de içeren çevirileriyle aşılmaya çalışılsa da, bu çeviriler

⁴¹ Tanpınar, 2000, *a. g. e.*, sy. 488.

⁴² Mihaylov, *a. g. e.*, sy. 166.

⁴³ Kayaoğlu, *a. g. e.*, sy. 306.

⁴⁴ Mango, Andrew, *The Turks Today*, John Murray (Publishers), London - 2004, sy. 62.

⁴⁵ Behramoğlu, *Varlık Dergisi/Kitap Eki*, Haziran- 2002.

⁴⁶ Behramoğlu, *Rus Edebiyatında Puşkin Gerçekçiliği*, sy. 11.

dönemin konjonktürel talebinden kaynaklanan Rusya merkezli sosyalist içerikli çevirilerin gölgesinde kalmışlar ve gereken ilgiyi görmemişlerdir.

Puşkin, ve benzeri hümanist yazarların eserlerine bu dönemde ilginin azalmasında girilen yeni sosyo-politik dönemin, farklı düşünce akımlarına ait şair ve yazarların eserlerine duyduğu estetik ihtiyaç yelpazesinin bu dönemde genişlemesinin de rolü olmuştur. Ayrıca buna, Rus şair ve yazarları arasında edebî Rusça'nın babası olarak tanımlanan Puşkin gibi bir edebî dahinin, Behramoğlu'nun da vurguladığı üzere, eserlerindeki özgün derinliklere inme zorluğunun,⁴⁷ üstesinden gelebilecek çevirmen yetersizliğiyle beraber L.N. Tolstoy'un, 'Puşkin'in en iyi eserleri şiirleridir' çıkarımının Türkiye'de de kısmen hakim olması, onun belirli bir süre eserleri zor çevrilir bir yazar-şair konumunda algılanmasına sebep olmuştur.

Ataol Behramoğlu'nun, Puşkin'den şiir çevirileri 1970'lerin sonlarında başlamıştır. *Çadayev*'a adlı şiir, bir kaç epigram çevirisi, 'Ben sizi sevdim: belki bu sevda...' ile başlayan Puşkin'in meşhur şiiri Behramoğlu'nun Türkçe'ye kazandırdığı şiir çevirileridir.

1980'lerde Behramoğlu'nun yanı sıra, Azer Yaran, Uğur Büke gibi çevirmenler de Puşkin'den şiir çevirileri yapmışlardır.

Feridun Şehri 1982'de "*Somut*" dergisinde, Ataol Behramoğlu'nun *Erzurum Yolculuğu* çevirisine atfettiği bir yazısında; "Behramoğlu'nun kaleminden çıkan Puşkin'in anlatı türü çevirileri, Türk okuyucusunda yine onun kalemiyle çevrilecek Puşkin şiirlerini okuma isteği uyandırmıştır" diyerek, Puşkin şiirlerinden yapılan çevirilerin azlığına dikkat çekmiştir.⁴⁸

Feridun Şehri'nin, A. Behramoğlu'nun kaleminden özlediği Puşkin şiirlerinin bir kısmı 1990'ların ikinci yarısında *İnsanüstü Bir Anıt Diktim Kendime* adıyla yayımlanmıştır.

1990 sonrası dönemde Türkiye'de çeviri eylemi, kendi tarihine nazaran özellikle bu dönemde, ciddi gelişme kaydetmiştir. 1930'larda Samizade Süreyya ile başlayıp; 40'larda Hasan Ali Ediz ile başlayıp Nihal Yalaza Taluy ile devam edip; 1960'larda Ataol Behramoğlu (hemen hemen bütün eserleri) ile hız kazanan Puşkin çevirmenleri arasına yeni isimler katılmıştır. Bunlar arasında Celal Öner (*Maça Kızı*), Vedat Gültek (*Yüzbaşının Kızı*), Halûk Madencioğlu (*Seçme Şiirler Aleksandr Segeyeviç Puşkin*), Tomris Uyar (*Küçük Tragedyalar*), Erdal Alova (*Çar Sultan Masalı*), Orhan Şamhal (*Seçme Yazılar, Puşkin*) Despina Limoncuoğlu (*Dobrovski*), Metin Yardımcı (*Pugaçev İsyasının Tarihi*), Rana Çakıröz (*Pugaçev İsyasının Tarihi*), Mürşit Balabanlılar (*Büyük Petro'nun Arabı*), Şefika Şükrüoğlu (*Yüzbaşının Kızı*), Kaşaubiy Miziev - Ahmet Necdet (*Aşk Şiirleri, Yevgeniy Onegin*), Azer Yaran (*Yevgeniy Onegin*)...vb.

⁴⁷ Puşkin, A.S., *Bütün Eserleri*, (Çvr.: Ataol Behramoğlu), *Önsöz*, İstanbul-1972, cilt I.-II. Şair-çevirmen-yazar Behramoğlu, yazdığı önsözde, Puşkin çevirilerinde karşılaşılan en büyük zorluğun, basitlikle izah edilemeyecek sadelik olduğunu ve aynı sadeliğin başka bir dile aktarmada çekilen sıkıntıyı hissetmemenin mümkün olmadığını, buna ilaveten eşsiz Puşkin atmosferini, metodolojisini, mecaz sistemini, her cümlenin fikinsel ve duygusal yoğunluğunun algılanma zorunluluğuna vurgu yapmaktadır.

⁴⁸ Feridun, Şehri, *Puşkin Yeniden Yayımlanırken*, Somut Dergisi, Haziran-1983.

Anılan çevirmenlerin çoğu Puşkin eserlerini kaynak dil olan Rusça'nın dışında ikinci bir Batı dili üzerinde yapmışlardır.

Puşkin'in anlatı türü dışındaki eserleri arasında en çok değer göreni 19. yy. Rus edebiyatının usta eleştirmeni Belinski'ye göre Rus hayatının ansiklopedisi olan şiir-roman *Yevgeniy Onegin*'dir. Rus asıllı Amerikalı yazar Vladimir Nabokov'un, "... yabancı bir dilde anlam derinliğiyle verilmesi mümkün değildir"⁴⁹ dediği şiir-roman 21. yy'ın hemen başında iki farklı çeviriyle⁵⁰ Türkçe'ye kazandırılmıştır.

Bu eseri ise, A.S. Puşkin'e aitliği çok tartışılan, ilk kez 1986'da ABD'de yayımlanan⁵¹ *Gizli Günce/Günlük*'ün çevirisi takip etmiştir. Günlük, Puşkin'in karısı, iki baldızı ve diğer kadınlarla yaşadığı cinsel ilişkilere dair açık itirafları içeren, ünlü yazarın son yıllarına "aittir". Erotizmle pornografi arasında gidip gelen içeriğiyle dikkati çeken ve aynı yıl içinde iki farklı çevirmen tarafından Türkçe'ye çevrilen *Gizli Günce/Günlük*,⁵² Rusya'da ve Batı basınında olduğu gibi Türk basınında⁵³ da olumlu(!)/olumsuz⁵⁴ tepkilerle karşılanmıştır ve Türkiye'de aidiyet problemi yaşayan bir eserdir.⁵⁵

SONUÇ

Rus edebiyat eserlerinin dilimize çevrilmeye başlandığı 19.yüzyıl, altı yüzyıllık Osmanlı tarihi içinde, çeviri alanındaki canlılığı ve zenginliğiyle kendisini önceleyen

⁴⁹ Puşkin'in '*Evgeni Onegin*' adlı yapıtının yeni bir çevirisini köşesinde yaklaşık 30 yıl önce değerlendiren Peter Levi esere ilişkin şunları köşesine taşımaktadır "...çevrilemezlik denince hemen akla gelen en belirgin iki örnek Puşkin ve Shakespeare'dir. Başta İngiltere olmak üzere, İngilizce konuşulan ülkelerde Shakespeare'in; Rusya'da ise Puşkin'in değeri tartışılmazdır. Eğer bu yazarların değeri başka ülkelerde tartışma götürüyor ya da yeterince bilinmiyorsa, bunun nedenini çevirinin ana sorunlarından birinde, dile iyi sahip olamama engelinde aramak gerekiyor". Bkz. Peter, L., *Sunday Times*, 1 Ocak 1978.

⁵⁰ Puşkin, A. S. *Yevgeni Onegin* (Çevr.: Miziev Kaşauby - Ahmet Necdet), Everest Yay., İst. -2005); Puşkin, A. S. *Yevgeni Onegin*, (Çevr.: Azer Yaran, Yapı Kredi Yay., İst. -2005)

⁵¹ Puşkin, A.S., *Gizli Günce* (Çvr.: Cansel Rozzenno-Münire Yılmaer), Çivi yazıları Yay., İst.-2004., sy. 9.

⁵² Puşkin, A.S., *Gizli Günlük* (Çvr.: H. Tolga Oskay) Papirüs Yay., İst-2005

⁵³ Gazetede ki köşesinde Ertuğrul Özkök, olumsuz bir kaç cümleden sonra '....Ben kendi kendime şu teşhisi koydum: Üslubu gerçekten Puşkin'inki kadar mükemmel.' diyerek kendince olaya bir bakış açısı getirmiştir(!). Bkz. Özkök, Ertuğrul, *Hürriyet Gazetesi*, 25 Mart 2001.

⁵⁴ Puşkin'in ölümünden kısa bir süre önce kaleme aldığı -söylenilen- ve en erken bir yüzyıl sonra yayınlanmasını koşul olarak öne sürdüğü bu güncenin varlığı bu alanda en spekülasyon sorularından biri haline gelmiştir. ABD ve Rusya'da çok büyük yankılar uyandıran bu kitap Türkiye'de de Puşkin uzmanlarıyla, okurlarını, yayın evlerini karşı karşıya getirmiştir. A. Behramoğlu, bu kitabın Puşkin'e ait olamayacağını sert bir dille köşesine taşımış ve yayın evlerini Puşkin adı üzerinden para kazanmakla suçlamıştır. Bkz. Behramoğlu, A., *Puşkin ve Nazım*, Cumhuriyet, 24 Şubat 2001.

⁵⁵ Rusya yakasında ise bu günce üzerinden yapılan seviyeli tartışmalar halen devam etmekte olup, kimi zaman toplumun en alt kesimine ulaşan gazete sütunlarını da işgal etmektedir. *Ruskaya Gazeta*' Gazetesi Moskova'dan 300 km uzaktaki Ivanov bölgesinde bu eserlerin yönetim tarafından toplatıldığını sütunlarına taşımaktadır. *Ruskaya Gazeta*, Vpusk Tretii, 19-26 Fevral 2005.

dönemden ayrılır. Bu yüzyıl çevirilerinin çoğunda bir gayeye matuflyuktan daha ziyade ‘tesadüfilik’ ve ‘dağımlık’, meraklısının dikkatinden kaçmaz.

A.S. Puşkin’in dilimize çevrilen ilk eseri ‘*Maça Kızı*’ ve onu takip diğler eserleri hakkında bunu söylemek çok zordur.

Türkçe’ye ‘*Maça Kızı*’ ile başlayan Puşkin eserleri, çeviride tercihi yapılan edebi ve sosyo-politik misyon öncelikleriyle, Osmanlı’nın ve daha sonra kurulacak olan Cumhuriyet Türkiye’sinin geçirdiği sosyal dönüşüm ve düşünce oluşumlarıyla genel olarak örtüşür.

Çoğu zaman bir model örtüşmesi olarak algılanabilecek bu süreç, Ahmet Mithat’ın, ‘*Acaib-i Alem*’(1882), ‘*Müşahadat*’ (1892) ile başlayan genel manada gizli bir Rusya öykünmesi⁵⁶ ile birlikte; 1880-1896 arası edebiyat hayatımızda realist/natüralist akımların egemen olması, realist yazar-şair Puşkin eserlerinin çevirisini kolaylaştırmıştır.

II. Meşrutiyet’in ilanından Cumhuriyet’in ilanına kadar çeviri hayatımızda felsefi eserlerin öncelikli olması, ayrıca, özellikle 20. yüzyılın başlarında, Osmanlı devletinin sosyolojik yapısı içinde, *Maça Kızı* başta olmak üzere bu eserler; ‘kumar’, ‘faiz’ ‘soy kırım’, ‘kölelik’ ‘yoksulluk’...vb içerikleriyle, toplum üzerinde olumsuz tesir edebilecek yapıda algılandıklarından Puşkin eserlerinin Türkçe’ye çevirilerine onay verilmemiştir.

Cumhuriyet’in ilk yıllarından 1930’ların ortalarına kadar egemen olan ‘terbiyeye’ ait eserlerin öncelikli çevirisi, Hasan Ali Ediz ve Kazım Nabi’nin Puşkin’in kendi dilinde yapmış olduğu ‘dil devrimi’ ve kendi edebiyatına üslup ve içerik bağlamında getirdikleriyle Sabri Ertem’in Puşkin’deki ‘özgürlük’ ve ‘hümanizm’ vurgusu, 1938-46 yılları Türkçe’ye dünya ‘edebiyat klasiklerinin’ çeviri yılları olduğundan, Puşkin eserlerine olan ilgiyi artırmıştır.

Rus edebiyat eserlerinin kaynak dilden çevrilmeye başlaması açısında 1950 yıllar önemli olmakla beraber Rus edebiyat eserlerinin öncelik sıralaması düşüktür.

1966-1980 arasında Rusça’dan yapılan çeviriler, sağ-sol kamplarına ayrılan Türk toplumunun ‘sol’ kanadını fikren besleme misyonunu yerine etmiştir. Bu dönemde Puşkin eserlerinden çok ideolojik içerik/keskinlik olarak daha ağır basan Gorki, Şalohov...vb. yazarların eserleri Türkçe’ye kazandırılmıştır.

1983-1989 Rusça’dan yapılan çeviriler, açıktan olmasa da, bir ‘*acaba?*’ların doğurduğu bir süreci tanımlar. 1990 sonrası süreç, Türkiye’de basın ve yayın sahasındaki hızlı gelişmeler, Soğuk Savaş’ın bitmesiyle Rus insanını daha yakından tanıma istekleriyle birleşince Rus yazarlarından yapılan çeviriler artmıştır. Bundan Puşkin eserleri de gereken ilgi hissesini almış ve bugün de almaya devam etmektedir.

⁵⁶ Mithat, Ahmet, *Acaib-i Alem*, Bordo-Siyah, İst. 2004., sy. 116,120,132,140...